

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

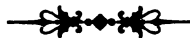
А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду

КЊИГА VII СВ. 3—4

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1928—1929

3. О неким мотивима у нашим народним песмама.

А. Зидане Раванице.

У познатој народној песми Зидане Раванице кнез Лазар говори о томе, какву цркву мисли да подигне :

Ударићу темељ од олова,
Па ћу цркви саградити платна,
Саградићу од сребра бијела,
Покрићу је жеженијем златом,
Поднизати дробнијем бисером,
Попуњати драгијем камењем.

Милош Обилић одвраћа кнеза Лазара од те намере, са овом мотивацијом :

Узми, кнеже, књиге староставне,
Те ти гледај што нам књиге кажу :
Настало је пошљедње вријеме,
Хоће Турци царство преузети,
Хоће Турци брзо царовати ;
Обориће наше задужбине,
Обориће наше намастире,
Обориће цркву Раваницу,
Ископаће темељ од олова . . . .
И цркви ће растурилити платна . . . .
Хоће цркви покров растурилити . . . .
Са цркве ће бисер разнизати . . . .
Повадиће то драго камење . . . .

Стога Милош предлаже, да се „гради црква од камена“, и кнез Лазар прихвата тај предлог.

Цео овај мотив узет је из византиске легенде о зидану цркве Св. Софије у Цариграду.

У тој се легенди прича, како је цар Јустинијан у Св. Софији „хтео да начини под (патос) сав од сребра, али му то није саветовано, јер ће крајњи сиромаси разграбити те сребрне плоче. Они који су га од те намере одвратили били су Атињани филозофи и астролози : Максимилијан, Јеротеј и Символ, *проричући да ће у последња времена доћи непозната царства која ће оштећи то благо*. Тако се он, по њихову савету, окануо тога“ (*Th. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum I, 1901, 97. Превод г. проф. Д. Анастасијевића*).

Очигледно је, да је исти мотив у легенди о зидању Св. Софије и у нашој народној песми. Може се чак утврдити и којим је путем тај мотив из византиске легенде могао ући у нашу народну песму.

Th. Preger, Die Erzählung vom Bau der Hagia Sophia (Byzantinische Zeitschrift 10, 1901, 458), мисли да је та легенда постала у првој половини 9 века, док *С. Вилинскій*, Византійско-словјанскія сказанія о созданіи храма Св. Софіи Цареградској (1900, стр. 60) доказује да легенда о зидању Св. Софије има неколико редакција: прва је постала у почетку 12 в., а друга у 13 или 14 веку. Ова друга редакција *преведена је на словенски*. И трећа, млађа редакција такође је превођена (Исп. и *К. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur, 1897, 2, 427*).

Од словенског превода легенде о Св. Софији позната су два рукописа, један српско-бугарски, и један чисто српски (*Вилинскій*, I. с. 28). То су међутим, како је *Вилински* утврдио (стр. 38), два разна превода.¹⁾

По једном преводу поменуто место гласи: Помысли црѣ въсь црковныи сподіе сътворити сребрънѣ, и втолюнѣ бысть ѿ Авіи' свѣздшчѣтѣ ѿ Ершеа въсесъвѣтнаго. Извѣстише бо емѣ, како въ послѣднѣе дніи приидѣтъ црѣтвіа тѣмна и възмѣтъ градъ съи, црю ѿстапи ѿ таковаго помышлѣніа (*Вилинскій*, I. с. 88. Са овим текстом се слаже и руски превод стр. 20).

У другом преводу то место гласи: Въсхотѣ и въ пѣ и поземльное хра̄ въсе сребръно сътворӣ, възбранѣнѣ бѣ ѿ нѣкото-рый Авіеанѣнъ любомѣдрій свѣщій, Маѣіма, Іероѣеа глѣшій̄ како въ послѣднаа лѣша и дніи приедѣтъ црѣ скоудны въ имѣнии, и разбію храмоӯ поземльное̄ пода; аще ли же каменіе бѣдешѣ, сѣокашӣ имашѣ храмъ до скончаніа̄ мирѣ. И тако ѿстапи ѿ начинаніа (*Вилинскій*, I. с. 104).

На нашу народну песму је очевидно утицао овај други превод.

Сш. Сшанојевић.

Б. Марко Краљевић и соко.

У народној песми, којој је Вук ставио горњи натпис, прича се како се Краљевић Марко разболео, па је легао „покрај пута друма јуначкога“.

Над Марком је крила раскрилио,
Па је Марку ладак начинио.

¹⁾ Један руски превод ове легенде с краја 12 века издао је *архим. Леонид* 1888.

Мотив да птица, особито орао, штити од сунца или кише, налази се више пута у хришћанским светачким легендама. Тако се у житију епископа Св. Сервација, који је живео у 4 веку, прича како је он једном заспао у пољу, а *dormiens in campo ab aquila protegitur* (Acta Sanctorum, Mai III, 1866, 215). У житију Св. Медарда, који је живео у 6 веку, прича се, како је он једном ишао по киши; том приликом један човек *videt aquilam alarum expansione, omnique ad hoc distento corpore tam congruenter puerum cooperire, ut in nullo, cum circumquaque pluvia illa grosseretur, ab inundante aeris illius contingi posset exundatione* (Acta Sanctorum, Iuni II, 1867, 87). У житију Св. Бертулфа, који је живео у 6 и 7 веку, прича се, како је он једном ишао по страшном пљуску, а *mirae magnitudinis aquila, caput ipsius obumbrando, circumvolitabat, pluviaeque incommodum alis expansis ab eo fugabat* (Acta Sanctorum, Februarii I, 1863, 686). У житију Св. Лудвина, који је живео у 7 и 8 веку, прича се, како је био у лову, па се заморио, те је легао да се одмори, а *aquila oppansis alis caelitus faciem quiescentis ab aestuantis ardore solis profexit* (Acta Sanctorum, Sept. VIII, 1865, 170). У другом житију истога свеца прича се тај догађај овако: *Et ecce, divinae providentiae decreto avis aquila, avis acutissima visus acumine, se suo pondere libravit in aere, et expansis in faciem quiescentis alis umbraculi funda suavere (?)*, defendit eum a caloris intemperie (l. c., 175).

Међутим, нама тај мотив није дошао из тих легенди, него вероватно из Зонарине биографије византског цара Василија I (867—886).

Византиски хроничар 12 века Зонара, прича у биографији цара Василија I ово: „Василије је био мало дете, а његови родитељи су жњели, док је за то време детенце спавало на сунцу. Међутим је орао, летећи ниско, правио малишану сенку раширеним крилима. Мати пак, чим је видела орла, како се примиче њеном чеду, вриснула је и полетела је синчићу, па је камењем отерала орла. Но кад се она вратила на посао, опет је орао пришао успаваном детету, вршећи исту службу“ (Zonara, l. XVI, c. 6, Ed. Bonn. IV, 18. Превод г. проф. Д. Анастасијевића).

Познато је да је Зонара преведен на српски вероватно у почетку владе Стевана Душана (*B. M. Weingart, Bysantské kroniky v literatuře církevněslovanské I, 1922, 118—20*). У том српском преводу 14 века наведено место гласи: Егда бѣ отрочь Василие, придоше родителіе его на жетвѣ жети, носещеи сего, и швы

тѣхъ се жеты нивъ отроче же Василіе спѣше на сльнци. И пришьдъ орль прострѣтъ крилѣ свои надъ нимъ, сътвори се немъ шсѣнае ш сльнца. Мати же его видѣвъши орла надъ отрочетемъ възъпи гласшмъ и притече ѿгнати орља, метас каменіемъ нанъ, и ѿгнавши сего ѿиде жеты. И възггда начеть жеты, абіе прииде орль въторицѣю и окрили отроче, и пакы мати его разгнѣвавъши се гоняше орља, орль же приходѣшъ многократ, ѡвѣде мати его, нао знаменіе жсть добро (Starine 14, 1882, 140).

Није немогуће да је мотив у народној песми, како соко штити Краљевића Марка од сунца, узет из ове Зонарине приче.

Сш. Сшанојевић.

В. „Ја сам свако по овци познавѡ“.

Г. Свешозар Томић пише у својој расправи о Дробњаку (Насеља 1, 1902, 466—7): „Деси се да се чобанин успава, а оно се преко ноћ објагни по једно 30 до 40 оваца, па у јутру мука, пун таван јагњади, а не зна се које је од које овце . . . У таким приликама чобанима је мука, али ако су старији и искуснији, ипак ничега се не плаше. Они само стану међу овце, и посматрају како овце тако и јагњад, па *свако јагње по мајци познаду*“. Затим г. Томић наводи познате стихове у народној песми о женидби цара Стевана, када Милош Војиновић, на питање цара Стевана, како ће познати његову вереницу кад је никада није видео, одговара :

Не брини се, царе господине!
Кад ја бејас у Шари планини
Код оваца дванаест хиљада,
За ноћ буде по триста јањаца,
Ја сам свако по овци познавѡ.

Има један податак по коме се види, да је та вештина распознавања јагањаца по овцама била позната на Балканском Полуострву још и у ранијем средњем веку.

У делу Теофанових настављача о Историји Византије, у биографији цара Михаила II (820—829) прича се о њему (Theoph. Cont., Ed. Bonn. 43—4): „Он је ценио само своја знања. А она су се састојала у томе да погоди, која ће од прасади бити гојазна и крупна, а која ће остати мршава и ситна, да уме стајати код коња који се бацају, да вешто одскаче далеко од магараца који се ритају, да се одлично разуме у мазгама, разликујући, које су од њих најподесније и најбоље као теретне, а које су најмирније за јахање, не будући плашљиве; шта више, да, што се

тиче коња, распознаје међу њима, само кад их погледа, који су јаки и најбржи за трку, а који су издржљиви за борбу; затим, што се тиче оваца и крава, да зна, које су плодне, а које су од природе обилато млечне, и, *што је још чудније, да и за време, кад се код њих мајки и младунци не дозивају, може одредити, које је младунче од које мајке*“ (превод г. проф. Д. Анастасијевића).

Ст. Сшанојевић.

Г. „Троглав Арапин“.

У нашим народним песмама помињу се неколико пута троглави људи (специјално троглави Арапин), са којима се боре наши јунаци.

И познати византиски народни јунак из 10 века Диоген Акрита бори се у грчкој народној песми са змајем који има *три главе*, из којих *избија пламен и муње*, и чији сваки покрет потреса земљу грмљавином (Ch. Diehl, Figures byzantines II, 1913, 303. Исп. и Херодота VI, 82).

У византиској хроници, познатој под именом Теофанових настављача (*K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur, 1897, 347—9*), прича се о једној *сшашуи са три главе*, која је постојала у Цариграду за владе византиског цара Теофила (829—842) ово: „А пошто је он (Теофил) дошао на престо, почастивао је овога (Јована Морохарзанија) најпре за синђела, а затим га је наместио и за цариградског патријарха, јер му је он (Јован) обећао нека прорицања помоћу леканомантије (?) и врачања. Ево како је било то врачање. Кад је једном приликом неки некрштени и дивљи народ, под вођством трију поглавара, пустио и пљачкао по византиској земљи, и док је Теофил због тога, заједно са свима својим поданицима, као што је природно, био у очајању, Јован га је уверавао, да се може отрести тога очајања, а испунити се храброшћу и радошћу, ако само послуша његов савет. А ево какав је то био савет. Међу *бронзаним сшашуама*, подигнутим у узаном простору хиподрома, говорило се да има *једна сшашуа*, израђена *са шрима главама*, коју је неким чаробним речима наменио вођама оног народа. Јован је дакле тражио да се искују огромни гвоздени чекићи, једнаки по броју са реченим главама, и да се даду тројици људи, који би се одликовали јачином мишица, а они да у извештан ноћни час стану уз њега код помануте статуе, и да, држећи чекиће у рукама замахнуте, распале

њима, чим им он (Јован) нареди, сви заједно свом снагом, тако да те главе једним ударом и пробојем одсеку. Обрадовавши се, а уједно и пренеразивши се на те речи, Теофил нареди да се тај посао изврши. Кад су се дакле доцкан у ноћ појавили на лицу места људи држећи чекиће, Јован је, кријући се грађанским оделом ко је, изговорио у себи чаробне речи којима је силу оних вођа пренео у статуу, или боље рећи, снагом ђавола сломио је пређашњу снагу статуе, па је онда заповедио да сваки од оне тројице распали јуначки и јако. При том су двојица њих, замахнувши не може бити силније, одсекли две главе статуине, а трећи је, ударивши слабије, трећу главу мало накренуо, али је није целу одрубисао од тела. Тако се затим десило и са вођама. У жестокој свађи, која је међу њима букнула, и у међусобном грађанском рату, од руке једнога вође погинула су двојица и одсечена им је глава, а само се трећи спасао, али не читав. Тиме је онај народ био доведен до ничега, па је појурио натраг кући као бегунац и несрећник“ (Theophanus Continuatus, Ed. Bonn., 155—6. — Ср. *J. Vury*, A history of the Eastern Roman Empire, 1912, 443—4). У Мадридском рукопису хронике Јов. Скилице има слика која приказује горе описану операцију са троглавом статуом.

Није немогуће да је прича о тој троглавој статуи у Цариграду утицала на грчку, па, можда, било преко ње или директно, и на српску народну песму. Г. проф. *В. Чајкановић*, најбољи зналац тих ствари у нас, обратио ми је пажњу да се у нашем народу прича да је и цар Тројан имао три главе (*М. Ђ. Милићевић*, Кнежевина Србија, 1876, 423). И у словеначким народним песмама помињу се јунаци са три главе (*J. Gruden*, *Zgodovina slovenskega naroda* I, 1911, 130. — Исп. и *T. Maretića*, *Naša narodna epika*, 1909, 185—6).

Сш. Сшанојевић.

Д. „Прикова га за Леђанска врата“.

У познатој нашој народној песми о женидби цара Стевана прича се како је Милош Војиновић гонећи „бијело Латинче“ дотерао га до Леђанских врата,

Ал' Леђанска врата затворена;
Пусти копље Милош Воиновић,
Те прикова бијело Латинче,
Прикова га за Леђанска врата.

И у другој једној народној песми: Бановић Секула и паша Соколовић (*Б. Пештровић*, Српске народне пјесме II, 1867, 437) каже се

Уз врата га копљем приковао.

Да су се таки случајеви у средњем веку заиста догађали, показује ова прича. Византиски историк 6 века Прокопије прича у својој историји византиско-готских ратова, како је 537 год. за време борбе око Рима „на капији Салерија стајао један човек, висок и добар ратник, у оклопу и са шлемом на глави, не знатан у готском народу. Он није стајао у реду са другима, него је стајао пред једним дрветом и бацао је стреле на утврђење. Овога је човека једна справа, која се налазила на кули с леве стране, случајно погодила. Прошав кроз оклоп и кроз његово тело, стрела се преко половине забола у дрво, па га је приковала својим забијањем и обесила га мртвог о себе“ (Прокопије, Готски рат, Ed. Comparetti, I, 166—7).

Сш. Сшанојевић.

Ђ. Забрана лова у недељу.

У нашим народним песмама има података по којима се види да се код нас у средњем веку сматрало, да је ловити недељом грех, и да се онемо ко у недељу иде у лов дешавају разне неприлике и незгоде.

У вези са тим можда није без интереса поменути да је црквени синод, који је држан у Саболчу у Угарској 1092 год., донео и објавио један закључак којим се забрањује и строго кажњава ловљење у недељу и празничне дане. Особито је строга казна одређена у тим случајевима за свештенике. О томе говори 12 закључак поменутог синода. Он гласи: *Si quis in his diebus venatus fuerit canibus, equo careat, sed equum bove redimat. Si vero presbyter aut clericus fuerit venatus, ab ordine descendat, usque ad satisfactionem* (*J. Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 20, 1775, 762).

Сш. Сшанојевић.

Е. „Од двојице четворицу гради“.

У нашим народним песмама прича се понекад, како је неки наш јунак (већином је то наравно Краљевић Марко) пресекао свога противника, уздуж или попреко, на двоје.

Г. *Шамшаловић* је у Наставном Вјеснику, 23 и затим 30 (1922) 274, навео неколико података из извора старог и средњег века, у којима се прича о таким случајевима, по којима се види да је онда заиста било тако снажних људи који су могли човека у пуној ратној спреми са панциром пресећи на двоје. Г. *Шамшаловић* је навео Плутарха који то прича о епирском краљу Пиру, затим Chanson de pélerinage de Charlemagne и Chanson de Roland, где се то прича о Карлу Великом, затим једног писца 18 века (Abraham a S. Clara), који то прича за једног војника у војсци немачког цара Фридриха Барбаросе, и напослетку енглеског историка Гибона, који то прича о Готфриду Буљонском.

У допуну чланцима Г. *Шамшаловића*, ја ћу навести из извора неке податке о таким примерима, који су се десили у нашим земљама или у њиховој близини. Ако није било и код нас у средњем веку јунака који су могли изводити таке бравуре, онда је наш народ о томе могао сазнати много вероватније по случајевима које ћу ја овде навести, него по онима које је навео Г. *Шамшаловић*.

Виљем Тирски прича (l. v, с. 6), како је при нападају крсташке војске на Антиохију „Херцег Лотриншки, који се за време целе борбе држао најхрабрије, дао тако изврстан доказ своје храбрости да је то дело, којим је он код целе војске задобио велику славу, вредно вечнога спомена, јер, пошто је он многим оклопницима једним ударцем одсекао главу, *расекао* је он једног непријатеља, који је особито дрско на њега насрнуо, ма да је имао оклоп, *по средини на двоје*, тако да је горњи део изнад пупка пао на земљу, а други је део са коњем, на коме је седео, дошао у варош.“

Византиски историк Михаило Аталијат, који је описао догађаје у Византији од 1031 до 1079 год. (*K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur, 1897, 270*) прича, како се Михаило, отац цара Нићифора Вотанијата (1078—1081) под Солуном необично храбро борио. Он је, каже Аталијат, „испраћао . . . мачем противнике под земљу, одсецајући неком једним ударцем главу заједно са руком, *другога прејоловљавајући*, некога черечећи, и свакојаким другим ударцима сатирући их и запрепашћујући их“ (*Mih. Attaliates, Ed. Bonn. 321. Превод г. проф. Д. Анастасијевића. Ср. Rad. 27, 1873, 127*).

Исти писац прича о борби бунтовника Ђорђа Манијака против војске византиског цара Константина Мономаха (1042—1054)

у близини Солуна у августу 1042 ово: „И задавши многе јаде царским војницима, које је запрепастио својим неодољивим насртањем и сопственоручним пробуражавањем, јер се он тукао и излагао опасностима на челу свога људства, и није било рањенога његовим мачем, а да му он није *одсекао љовину Шела* или више. За таког је он несавладљивог и гвозденог јунака важио, јер је био висок, плећат, страшан по изгледу и одлучан“ (Attaliates, Ed. Bonn. 19. Превод г. проф. Анастасијевића. — Исп. Н. Скабаланович, Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ, 1884, 58).

Никита Акоминат, византиски историк 13 века (*Krumbacher*, I. с. 281—5), прича за једног немачког војника, како је у Малој Азији његов мач „својом властитом тврдоћом и снагом онога који га је носио извршио тако дивно пресек да је ударенога *раздвојио на двоје*, а и коњ је зло прошао, пошто је ударац *расекао седло*“ (Nicetas Acominates, Ed. Bonn. 549. Превод г. проф. Д. Анастасијевића).

Сш. Сшанојевић.

4. Прилог нашој лексикографији.

Соларићево сазнање: „да е къ утвржденію ѳзыка коего и нѣгова правописанія перво основаніе Словаръ и Писменица“ (Поминакъ Книжескій, въ Млеткахъ 1810, стр. 37.) — осетио је још много раније и дубље Захарија Орфелин и у једном приватном писму митрополиту Путнику га је образложио.

Полазећи с далекосежним плановима, али жали Боже већ у последњем стадију туберкулозе, у Беч да заузме место коректора Курцбекове српске штампарије, Орфелин је понео собом већ готову грађу од 4100 речи за свој „Славенскій Словаръ“ (који сам описао у свом ранијем раду: Непозната Дела Зах. Орфелина), затим започету грађу за немачко-српски и латинско-српски словарь. Да тај замашни посао доврши, требало му је 20 разних лексикона које је побележио, али није могао да купи. Ради тога се из Беча обратио за помоћ од 20 дуката своје добротвору карловачком митрополиту Путнику с писмом од 27 јула 1783.

То за историју наше лексикографије и акцентологије важно и занимљиво писмо, у ком Орфелин — пре Копитара и Вука — обављава неопходну потребу словенског и српског речника за